

УДК: 371.134:37.013.42:37.046

ВІРА ПОЛЩУК, д-р. пед. наук, професор
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка
Адреса: вул. Кривоноса 2, м. Тернопіль, 46000, Україна
E-mail: pol_vira@mail.ru

ГАННА СЛОЗАНСЬКА, канд. пед. наук, доцент
Тернопільський національний педагогічний університет імені В. Гнатюка
Адреса: вул. Кривоноса 2, м. Тернопіль, 46000, Україна
E-mail: kulynyak@rambler.ru

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

АНОТАЦІЯ

Розкрито інноваційні підходи до здійснення практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах. Проаналізовано особливості зарубіжного досвіду практичної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах. Розкрито досвід організації практики студентів спеціальності «Соціальна робота» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у Тернопільському національному педагогічному університеті. Проаналізовано мету, завдання, загальні принципи побудови системи неперервної практичної підготовки майбутніх соціальних працівників. Здійснено аналіз особливостей практичної підготовки соціальних працівників у процесі окремих видів практики.

Проаналізовано особливості співпраці навчальних закладів і соціальних служб, агентств, установ, які є базами для здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців. В основу такої співпраці покладено принцип почергового навчання, що передбачає поєднання теоретичного навчання та реальної практичної діяльності.

З'ясовано, що у процесі практичної підготовки студенти поглиблюють і розширюють свої знання, вчать критично мислити, розробляти та реалізовувати алгоритми вирішення різноманітних соціальних проблем, знаходити інформацію про ресурси соціальної допомоги і підтримки та їх провайдерів, дотримуватися етичних принципів соціальної роботи, оцінювати результати соціального втручання та особисті вміння й навички, працювати над їх удосконаленням.

Ключові слова: соціальний працівник, професійна підготовка, неперервна практична підготовка, освітньо-кваліфікаційний рівень «бакалавр», освітньо-професійна програма професійної підготовки.

ВСТУП

Активна модернізація суспільства, що супроводжується прискоренням соціокультурного розвитку, ускладненням життєвого середовища людей, політичним динамізмом, змінами людських цінностей і уподобань актуалізує необхідність розвитку соціальної роботи як виду професійної діяльності й напряму професійної підготовки фахівців. Соціальна політика є одним з найбільш важливих напрямів діяльності держави, а соціальна робота – запорукою створення сприятливих умов життєдіяльності й життєвої реалізації громадян країни, практичного вирішення соціальних проблем, надання допомоги незахищеним її верствам. Ця діяльність орієнтована не тільки і не стільки на поліпшення матеріального добробуту нужденних,

тобто на благодійність, а насамперед на розширення сфери соціальної взаємодії людей, їх пристосування до життєвих реалій, залучення до активної, повноцінної ролі у суспільстві.

Соціальний працівник є професійним фахівцем, покликаний комплексно вирішувати соціальні проблеми у різних галузях і сферах життєдіяльності громадян незалежно від їх віку, статі, соціального статусу. Важливим напрямом діяльності соціального працівника є надання допомоги особам, які опинилися в складних життєвих ситуаціях, у покращенні або відновленні їх здатності до соціального функціонування.

Сучасні умови суспільного, економічного, політичного, ідеологічного розвитку України потребують розробки і впровадження у вищих навчальних закладах нової концепції професійної підготовки майбутніх соціальних працівників, яка б сприяла інтегруванню наукового знання, підвищенню рівня професіоналізму, компетентності, інтелектуальної культури фахівців. Окреслені Національною доктриною розвитку освіти завдання передбачають спрямування вищої освіти на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної й практичної складових підготовки фахівців соціальної сфери. Саме актуалізація останньої складової, на нашу думку, сприятиме вдосконаленню цілісної системи професійної підготовки майбутніх соціальних працівників в Україні, здатних працювати в складних соціально-політичних й економічних умовах сьогодення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є аналіз інноваційних підходів до здійснення практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах.

ТЕОРЕТИЧНА ОСНОВА ТА МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Професійна підготовка майбутніх соціальних працівників є предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. У сучасній вітчизняній науці здійснено низку досліджень, які розкривають різні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Так, зміст і основні напрями соціальної/соціально-педагогічної діяльності розкрито у працях О. Безпалько, П. Гусака, І. Звереві, А. Капської, І. Козубовської, Г. Лактіонової, М. Лукашевича, І. Миговича, Ж. Петрочко, Ю. Поліщука, Л. Романовської, А. Рижанові, С. Савченка, С. Харченка, Н. Чернухи, Л. Штефан та ін.; процес професійної підготовки фахівців соціальної сфери проаналізовано у працях Р. Вайноли, О. Гомонюк, Т. Логвиненко, Л. Міщик та ін.; особливості їхньої підготовки до роботи у різних сферах соціальної діяльності та з різними групами клієнтів є предметом досліджень Я. Кічука, І. Ковчиної, Н. Олексюк та ін.

Зарубіжний досвід професійної підготовки соціальних працівників/соціальних педагогів розкрито у працях таких вітчизняних науковців, як Г. Слозанська (досвід Австралії), О. Павлішак (досвід Австрії), В. Козубовський, О. Пічкач (досвід Великої Британії), Н. Гайдук, Н. Микитенко, О. Ольхович (досвід Канади), С. Когут (досвід Польщі), О. Пришляк (досвід Німеччини), Л. Віннікова, Н. Собчак, В. Тименко (досвід США), Г. Лещук (досвід Франції), А. Кулькова (досвід Швеції) та ін.

Аналізу професійної підготовки соціальних працівників присвячено праці таких зарубіжних науковців, як: Б. Діккей, Р. Діксон, К. Кеннеді, Дж. Лоуренс, Е. Мартін, Л. Хаджес (Австралія), Г. Вільфінг (Австрія), Р. Массан, Д. Реміон (Бельгія), Г. Серензен (Данія), М. Доуел, Ш. Рамон, Т. Шанін, С. Шардлоу (Велика Британія), А. Фішер, Д. Хоффман (Німеччина), В. Бочарова, Л. Галагузова, П. Павленок, А. Панов, Т. Яркіна (Росія), В. Гріффіс, А. Кроплі, Дж. Кросс (США), П. Башлер, Б. Буке, Е. Жовелен, Ф. Лаот, С. Луатрон (Франція), І. Валліман (Швейцарія) та ін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Аналіз теорії і практики зарубіжного та вітчизняного досвіду професійної підготовки фахівців соціальної сфери свідчить про тісну взаємодією навчальних

закладів і соціальних служб, агентств, установ, які є базами для здійснення професійної підготовки майбутніх фахівців. В основу такої співпраці покладено принцип почергового навчання, що передбачає поєднання теоретичного навчання та реальної практичної діяльності для створення оптимальних умов, за яких студент має можливість засвоювати знання, формувати вміння й навички, застосовуючи їх у конкретних практичних ситуаціях. Підхід вимагає формування у студентів вмінь соціального проектування, організації роботи в команді, інтенсивної самостійної роботи та індивідуального підходу до кожного студента і ефективної та зкоординованої взаємодії навчального закладу, студентів і баз їх практичного навчання [5].

У процесі практики студенти поглиблюють свої знання, формують вміння і навички поведінки в реальних професійних ситуаціях, виробляють готовність вирішувати певні проблемні ситуації, визначають, який вид практичної діяльності їм більше імпонує та чи є в них мотивація до здійснення практичної соціальної роботи.

Мета практичної підготовки майбутніх соціальних працівників у зарубіжних країнах (Австралії, Великій Британії, Канаді, Німеччині, США, Франції) полягає в:

- інтеграції теоретичних знань і практичних умінь, необхідних для успішного вирішення професійної діяльності соціальними працівниками;
- здобутті майбутніми фахівцями початкового досвіду практичної діяльності;
- ознайомленні їх з різноманітними технологіями соціальної роботи та формуванні вміння обирати й застосовувати найбільш ефективні технології для вирішення конкретної ситуації;
- практичному засвоєнні етики соціальної роботи;
- використанні супервізії для аналізу власних почуттів, сформованих цінностей та особистісних аспектів;
- реалізації соціальних проектів, проведенні досліджень для кращого обслуговування різних категорій клієнтів та оцінки рівня готовності до професійної діяльності [1–3; 5; 6].

Основними принципами, на яких базується практична підготовка майбутніх соціальних працівників у зарубіжних вищих навчальних закладах, є: оптимальне поєднання теоретичного і практичного навчання, підпорядкування його актуальним завданням практики соціальної роботи; заохочення студентів до самостійного вибору місць проходження практики; організація практики на робочому місці соціального працівника; активне залучення студентів під час практики до вирішення завдань професійної діяльності; підбір кураторів практики з числа фахівців, які мають досвід практичної діяльності у соціальній службі.

Характерною ознакою зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників є те, що бази практики є не тільки місцем практичного навчання студентів, але й зазвичай і місцем майбутнього працевлаштування.

Як свідчить аналіз, тривалість, зміст, форми і методи роботи практичної підготовки, перелік звітної документації конкретизуються навчальними закладами і зазначені у вимогах до проходження практики студентів і програмах практичної підготовки. Програму практичної підготовки майбутніх фахівців зазвичай розробляє навчальний заклад самостійно або спільно з соціальними установами, агентствами. Типова програма практичної підготовки розкриває мету, завдання, кінцевий результат, форми і методи її проведення та процедуру оцінювання студентів. Вона відповідає місці навчального закладу, меті професійної підготовки, відображає концепцію практичного навчання та відповідає потребам громади. Однією з вимог, що ставиться до програм польової практики, є врахування специфіки соціального закладу, на базі якого студенти будуть її проходити (інтернату, притулку, реабілітаційного

центру, соціального агентства тощо) та категорії клієнтів, з якими працює заклад (люди літнього віку, особи з особливими потребами чи функціональними обмеженнями та ін.).

Зазначимо, що в кожній країні традиційно існує своє співвідношення між теоретичною і практичною складовою професійної підготовки майбутніх соціальних працівників. Найбільш розповсюдженим є співвідношення 40 % до 60 % (Австралія, Велика Британія, Канада, США, Франція). Характерним є той факт, що кожен навчальний заклад самостійно визначає період проходження студентами практики, здійснює семестровий розподіл годин та визначає кількість відведених кредитів.

В організації й забезпеченні необхідними для практичної підготовки умовами і ресурсами значну допомогу надають польовий інструктор, координатор практики і супервізор завдань/викладач інтегративного семінару (Австралія, Канада, США), педагоги-наставники (Велика Британія), керівник-референт практики, керівник практики (Франція) та ін.

У науковій літературі виділено три основних підходи до організації практичного навчання майбутніх соціальних працівників: наставницький, інтегративний і поєднуючий [3]. Вважаємо за доцільне розкрити особливості цих підходів. Суть наставницького підходу полягає в організації спостережень студентів за роботою досвідчених фахівців соціальної сфери. Його застосування базується на використанні індуктивного методу в процесі навчання (отримання теоретичних знань з практики) і вимагає від навчального закладу організації практики студентів майже з перших днів занять у великому обсязі часу. Цей підхід передбачає обмежений вплив викладацького складу на процес практичного навчання. Роль представника навчального закладу, який відповідає за зв'язок з соціальною службою, полягає в аналізі результатів роботи студентів лише для контролю їх загального розвитку в контексті професійної підготовки. Основна відповідальність за зв'язок академічного і практичного процесів навчання покладено на студента та викладача з практики. Тому наставницький підхід у чистому вигляді застосовується досить рідко.

Академічний підхід робить акцент на розвиток студентського пізнання. Практичні заняття трактуються як такі, що слугують прикладом для навчального процесу. Згідно з цим підходом, основною цінністю освіченої людини є знання, які мають практичне застосування. Академічний підхід є домінуючим у багатьох програмах для отримання ступеня бакалавра. За цими програмами практика зазвичай проводиться в останньому семестрі академічного курсу навчання студентів.

Поєднуючий підхід характеризується органічним взаємозв'язком академічного навчального процесу і процесу навчання під час практики. Він вимагає від викладацького складу, викладачів практики та студентів спільної відповідальності за результативність процесу професійної підготовки. Процеси оволодіння знаннями, їх осмислення й практичне застосування мають рівноцінне значення. Поєднуючий підхід передбачає, що у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників акцент робиться не тільки на оволодіння теоретичними знаннями, але й практичними вміннями щодо надання соціальних послуг, осмислене розуміння причин тих чи інших явищ і вибір оптимальних технологій впливу. Цей підхід дає можливість студентам оволодівати мистецтвом індивідуального стилю роботи.

Узагальнений аналіз зарубіжного досвіду практичного навчання соціальних працівників свідчить про високий ступінь єдності практичної й теоретичної підготовки майбутніх фахівців, існування нормативно-методичних документів та варіативність моделей проходження практики.

Ми далекі від думки про доцільність і необхідність сліпого копіювання в освітньому просторі України зарубіжного досвіду практичної підготовки майбутніх фахівців соціальної сфери. Проте окремі прогресивні ідеї цього досвіду заслуговують на більш детальне вивчення й упровадження.

Практична підготовка студентів спеціальності «Соціальна робота» у Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка базується на її неперервності, комплексному підході до визначення завдань, змісту, форм і методів її організації та проведення, забезпеченні наступності та системності на різних етапах проведення.

Мета практичної підготовки полягає в поглибленні й розширенні теоретичних знань студентів, набутті професійних компетенцій, формуванні професійно-зумовлених особистісних якостей і готовності до професійної діяльності.

Практична підготовка майбутніх соціальних працівників здійснюється відповідно до освітньо-професійної програми професійної підготовки. Терміни проходження практик, залежно від їх виду, передбачені навчальними планами. Мета, завдання, зміст, структура, форми звітності, засоби діагностики й критерії оцінювання визначаються програмами кожного виду практики, які розробляються викладачами кафедри спільно з працівниками соціальних установ і затверджуються вченою радою університету.

Графік практичної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» подано у таблиці 1.

Таблиця 1

Графік практичної підготовки студентів спеціальності «Соціальна робота» освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» у Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка

Назва практики	Курс	Семестр	Кількість кредитів	Вид підсумкового контролю
Ознайомлювальна	1	1	2	Залік
Благодійна	2	4	2	Залік
Організаційно-відпочинкова	2	4	2	Залік
Навчальна	3	5	3	Залік
Виробнича	4	7	4	Залік
Кваліфікаційна практика	4	8	6	Диференційований залік

Практична підготовка майбутніх соціальних працівників освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» на I–IV курсах проходить у соціальних установах, з якими укладені договори про співпрацю, або за місцем постійної чи тимчасової роботи студентів, що сприяє їх подальшому працевлаштуванню.

Допомогу в організації й забезпеченні необхідними для практичної підготовки умовами і ресурсами надають керівники практики, методисти-викладачі ВНЗ та методисти-працівники баз практики. Координацію кожного виду практики здійснює керівник практики, який співпрацює з персоналом соціальних служб (закладів і установ).

Основну відповідальність за результати практичної підготовки несуть методисти практики від вищого навчального закладу, які здійснюють взаємозв'язок між вищим навчальним закладом, студентами і базами практики. Спільно з методистами баз практики вони працюють над інтеграцією теоретичних знань і практичних умінь студентів та відповідають за реалізацію завдань практики.

Вибір майбутніх місць проходження практики, розподіл студентів, призначення методистів, формулювання мети, завдань того чи іншого виду практики здійснює керівник практики. В його обов'язки також входить організація інтерактивного семінару, на якому керівники практики спільно з працівниками соціальних установ роз'яснюють студентам організаційні моменти практичного навчання, програму і логіку його організації й здійснення, особливості діяльності соціальних служб, що виступають базами практики, та клієнтів, з якими вони працюють, систему діагностики й оцінювання. Після закінчення інтегративного семінару студенти заповнюють особисту інформаційну форму, в якій вказують персональні дані, інформацію про свій попередній практичний (волонтерський) досвід роботи, рік навчання, висловлюють свої очікування, побажання й потреби, які б вони хотіли задовольнити у процесі проходження практики, та сфери своїх практичних інтересів [4].

Ураховуючи побажання студентів, зазначені в особистій інформаційній формі, керівники практики налагоджують співпрацю з соціальними службами та доводять до відома студентів детальну інформацію про можливі місця практики. З усіх баз практики студенти обирають одну–дві, вказуючи їх у заявці на проходження практики. Остаточне рішення про місце проходження практики приймає керівник практики, який обговорює з соціальною службою конкретні деталі її організації й видає студенту направлення-дозвіл на проходження практики у конкретній установі.

Відносини між вищим навчальним закладом і базами практики будуються на основі взаємної угоди, яка визначає обов'язки і сфери відповідальності кожної з сторін та умови, на яких надаються послуги. Перед початком практики керівник практики проводить попередній настановчий інструктаж, у якому беруть участь студенти, методисти від вищого навчального закладу та бази практики. Метою такого інструктажу є доведення до відома його учасників цілей, завдань практичної підготовки; ознайомлення з необхідними теоретичними знаннями і практичними навичками для їх досягнення; повідомлення про заплановані завдання та методи їх реалізації, аналіз видів, форм і методів діяльності студента під час практики, форми звітності, критерії оцінювання.

Усі види практик завершуються проведенням підсумкової конференції, на якій керівник практики і методисти разом з представниками соціальних служб і студентами підводять підсумки практичного навчання та оцінюють роботу студентів.

Результати практики з підготовки фахівців освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» спеціальності «Соціальна робота» оцінюються за вимогами кредитно-модульної системи організації навчання за стобальною шкалою з відміткою «зараховано» або «не зараховано». Кваліфікаційна практика оцінюється диференційованим заліком. Комплексна оцінка, яку отримує студент після проходження практики, виставляється з урахуванням основних критеріїв: ступеня виконання студентом завдань практики; якості та своєчасності їх виконання; професійної поведінки студента; зауважень та рекомендацій керівника та методистів практики; відвідуваності, активності та своєчасності виконання завдань з настановчого інструктажу й інтерактивного семінару.

Студенти, які не пройшли практику або частину практики з поважних причин, мають право на її продовження у вільний від навчання час. Студенти, які не пройшли практику без поважних причин або отримали незадовільну оцінку, не можуть бути допущені до складання державного іспиту зі спеціальності. За рішенням деканату такий студент може бути рекомендований до відрядження з університету.

ВИСНОВКИ

Перед соціальною освітою в Україні стоїть складне завдання – збалансувати складну ситуацію сьогодення, поставивши в центрі уваги людину, безпека, життєвий рівень, права і благоустрій якої бажають значно кращого. Для вирішення цього завдання потрібен весь досвід, знання, які нагромаджені в нашій країні і які ми маємо навчитися мудро використовувати й розвивати у контексті міжнародних стандартів.

Матеріали проведеного нами дослідження дають підстави для висновків, що творче використання прогресивних ідей зарубіжного досвіду практичного навчання майбутніх соціальних працівників сприятиме вдосконаленню цього процесу у Тернопільському національному педагогічному університеті імені В. Гнатюка.

Студенти у процесі практичної підготовки поглиблюють і розширюють свої знання, вчать критично мислити, розробляти та реалізовувати алгоритми вирішення різноманітних соціальних проблем, знаходити інформацію про ресурси соціальної допомоги і підтримки та їх провайдерів, дотримуватися етичних принципів соціальної роботи, оцінювати результати соціального втручання та особисті вміння й навички, працювати над їх удосконаленням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лещук Г. В. Система професійної підготовки фахівців соціальної сфери у Франції : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. В. Лещу. – Тернопіль, 2008. – 240 с.
2. Пічкарь О. П. Система підготовки фахівців соціальної роботи у Великій Британії : дис... канд. пед. наук : 13.00.04 / Пічкарь Ольга Павлівна. – Ужгород, 2002. – 213 с.
3. Поліщук В. А. Теорія і методика підготовки соціальних педагогів в умовах неперервної освіти : дис.... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Поліщук Віра Аркадіївна. – Тернопіль, 2006. – 454 с.
4. Слезанська Г. І. Практична підготовка студентів спеціальності «Соціальна робота» : метод. посібник / Главацька О. Л., Горішна Н. М., Неручок М. В., Парфанович І. І., Слезанська Г. І.; [за заг. ред. В. А. Поліщук]. – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2012. – 108 с.
5. Слезанська Г. І. Професійна підготовка соціальних працівників у вищих навчальних закладах Австралії : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. / Г. І. Слезанська. – Тернопіль, 2011. – 229 с.
6. Собчак Н. М. Зміст і форми професійної підготовки соціальних працівників у системі неперервної освіти США : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Н. М. Собчак. – Тернопіль, 2004. – 181 с.